

ОБРАЗ ГЕЇ В ЖУРНАЛІ “THE ECOLOGIST”

У статті проаналізовано образ Геї в радикальному екологічному виданні Великої Британії “The Ecologist”. Зроблено висновок про множинність тлумачень цього образу, використання якого є ефективною комунікативною стратегією видання. Гея розглядається як біологічна істота, просторово-часова кібернетична система, організм, здатний до саморегулювання, еволюція, “осередок боротьби техногенного й первісного світів”.

Ключові слова: “зелена” журналістика, екологічна комунікація, Гея, техносфера, комунікативна стратегія.

Сучасні соціально-комунікативні дослідження екологічної журналістики зосереджені на підготовці екологічних матеріалів та специфіці екологічних PR і комунікації [1–4; 10; 11; 14]. Окремі екологічні засоби масової інформації наразі не є предметом детального розгляду науковців. Тим не менше, вивчення “зелених” ЗМІ, особливо тих, які створюють альтернативну картину світу, актуалізується у зв'язку з глобальною екологічною кризою.

Конструюючи власну модель суспільного устрою, покликану в багатьох випадках не лише вирішити глобальні проблеми, а й загалом змінити свідомість суспільства, екологічні журналісти звертаються до міфологічних образів, одним із яких є Гея – уособлення живої “матері-землі”, образ, який “перегукується з давніми космологіями, що існували майже в усіх культурах Землі, які визнавали в Землі живу істоту...” [13]. За словами науковця А.Б. Казанського, “сама метафора давньогрецької богині чинить сильний вплив на глибинну свідомість людей, викликає багато асоціацій, у тому числі й релігійних...” [9].

Незважаючи на те, що образ Геї з'являється в давньогрецькій міфології, в екологічній журналістиці його найчастіше пов'язують з ім'ям сучасного англійського науковця Дж. Лавлока, який у 1970-х рр. розробив “гіпотезу Геї”, сприяючи таким чином розвитку сучасного варіанта системної науки про Землю – геофізіології. В українській журналістиці до образу Геї незначною мірою звертається “Гуманітарний екологічний журнал” [7; 13], що вперше на пострадянському просторі почав висвітлювати різноманітні аспекти екологічної етики та теології, подаючи не лише матеріали вітчизняних авторів, а й маловідомі та перекладні роботи зарубіжних науковців. Більшої популярності образ “живої Землі” набуває в зарубіжних екологічних виданнях (Resurgence, Environ-

mental ethics, The deep ecologist тощо). Одним із таких видань є радикальний екологічний журнал “The Ecologist”, що виходить у Лондоні з 1970 р.

Окремі статті, присвячені аналізу “The Ecologist” [23–30], зосереджуються переважно на висвітленні особливостей політичної та наукової проблематики у виданні, на так званій “справі Монсанта”, а також на вивченні політичних поглядів і діяльності засновника видання Едварда Голдсмита. Разом із тим Гея як центральний образ журналу майже не досліджується. Зокрема, С. Томпсон [28; 29] лише згадує про те, що Голдсміт “обстоює гіпотезу Геї, відповідно до якої Мати-Земля може помститися порушнику її порядку”, і фінансує “Фундацію Геї” в Лондоні. Е. Крейберс [25; 26] вдається до критичного розгляду особливостей запропонованої Е. Голдсмітом моделі “стабільного суспільства”, що “має бути організоване за законами Геї, або Матері-Землі, – єдиного порядку та єдиної сукупності правил для всіх організмів”. Г. Джекелі [24] досліджує особливості телеологічної концепції в журналі, що лише частково стосується цього питання. Н. Хілдьєрд, вивчаючи проблему сучасних етнічних конфліктів, вдається до критичного аналізу поглядів Едварда Голдсмита, характеризуючи його концепцію як “соціобіологія Геї” [23].

У пропонованій статті здійснено аналіз образу Геї, представленого на сторінках британського видання, зокрема в матеріалах Е. Голдсмита [15–22], який протягом тридцяти років вів “The Ecologist” у дусі своїх переконань і для якого гіпотеза Геї, поряд зі східними релігійно-філософськими вченнями, стала фундаментальною концепцією, на основі якої він формував ідеологічну позицію журналу щодо сучасної екологічної ситуації на планеті та шляхів її подальшого розвитку.

Гіпотеза Геї є провідною ідеєю екобіоцентричного напрямку екологічної етики – “глибинної екології”. Незважаючи на те, що Е. Голдсміт

заявляє про себе як про прихильника цієї радикальної течії, він не є її апологетом, вважаючи, що критика іншими вченими деяких засад “глибинної екології”, зокрема самого її визначення, є цілком конструктивною. Основоположник “глибинної екології” А. Наес розглядає “глибинну екологію” як “форум для тих, хто поділяє одні й ті самі погляди стосовно відносин людини і природи”, а не як “чітко сформульований світогляд або космологію”. Натомість Е. Голдсміт вважає, що людству необхідна лише чітко сформульована точка зору на процеси, що відбуваються, оскільки “лише вона здатна стати поштовхом до вичерпної стратегії, яка гарантує збереження того, що залишилося від біосфери, і, відповідно, виживання людства” [15].

Незважаючи на те, що більшість ідей гіпотези Геї запозичені Е. Голдсмітом у незмінному вигляді, деякі з них частково модифіковані. Передусім, це стосується гіпотетичного характеру концепції. Зважаючи на те, що Гея являє собою складну систему з багатьма невивченими складовими, “Д. Лавлок продовжує називати Гею гіпотезою і навіть вважає її “образом життя для агностиків” [9]. Деякі вчені, зокрема відомий еволюціоніст Р. Доукінз, вважають гіпотезу Геї корисною метафорою, що, з одного боку, стимулює наукову думку, а з іншого – породжує численні помилки. У концепції Е. Голдсміта Гея, навпаки, претендує на роль факту, усталеного світогляду, “ієрогліфа, що пропонує новий організуючий принцип, на якому ґрунтується інший світогляд”, образу, з допомогою якого можна описати світовий устрій і “змінити... уявлення про Землю та зв'язок із нею людини” [13].

Гея, представлена на сторінках журналу “The Ecologist”, частково відрізняється від Геї міфічної, “матері-землі, давнього доолімпійського божества, що відіграло важливу роль у процесі створення світу” [8]. Як і однойменна грецька богиня, Гея у “The Ecologist” постає одноосібним керівником світу, “живим організмом, здатним до самозцілення та саморегулювання”, тобто визнається живою істотою, однак на перше місце виходять її біологічні характеристики: цілеспрямованість, ієрархічність тощо. Гея у “The Ecologist” постає, насамперед, як біологічна істота, тотальна “просторово-часова система”, кооперативне підприємство, що досконало організоване в просторі й часі та складається із систем різних рівнів ієрархії: молекул, біологічних організмів, місцевих суспільств і екосистем.

Головною характеристикою Геї як біологічної істоти в концепції “The Ecologist” є її ієрархічність, відповідно до якої кожна менша природна система є часткою більшої та сама складається з менших систем. Автор гіпотези Геї Д. Лавлок вважає, що “образ Геї

виникає під час уявного погляду на нашу планету з космосу, коли вона розглядається як багаторівнева, багат шарова жива організація... Російська матрьошка є наочним символічним образом Геї” [9]. Згадана характеристика яскраво репрезентує амбівалентний, двоїстий характер природних систем, здатних одночасно входити до складу більших систем і містити в собі менші.

У журналі “The Ecologist” згадана “двоїстість” представлена в образі дволикого римського бога Януса, якого вчений А. Костлер назвав кодом, або символом, системи Геї [15]. Звернення Е. Голдсміта до образу Януса, як і до образу Геї, не є випадковим. У світлі цієї концепції Янус, що дивиться одночасно в минуле та майбутнє, є не лише характеристикою природних систем, а й утіленням протистояння первісного та техносферного світів: минуле – первісний світ, до якого Е. Голдсміт прагне повернути індустріальне суспільство, і майбутнє – техносфера, що постає як “тупиковий” варіант розвитку, який неминуче призведе до загибелі. Отже, використовуючи образ Геї для того, щоби надати Землі окремого статусу, насамперед єдиної та унікальної “суперсистеми”, Е. Голдсміт вбудовує його в сучасний глобальний екологічний контекст, у якому Гея розглядається, насамперед, як осередок боротьби двох світів – техногенного (“екологічного самозванця”, “штучного світу”) і первісного, діяльність якого узгоджується з порядком екосфери та підтримує її стабільність [21]. У зв'язку із цим актуалізується проблема пошуку ідеального устрою, здатного забезпечити максимальну стабільність на планеті.

Взірцем нового устрою у “The Ecologist” стає традиційне, локалізоване, суспільство, яке демонструє найбільш ідеальну модель гармонійного співіснування людини та природи. Однак, помітно ідеалізуючи устрій первісного суспільства, Е. Голдсміт зовсім не розглядає негативні аспекти його життєдіяльності, зауважені багатьма науковцями. Наприклад, науковець В.Н. Грищенко, автор численних статей, опублікованих у “Гуманітарному екологічному журналі”, називає діяльність первісного суспільства щодо природи “справжнім “бліцкригом” людини проти давньої мегафауни”: “Як показали розкопки стоянки маорі,... протягом кількох десятиліть люди знищили всіх найбільших моа, а разом із ними легкодоступних тюленів і пінгвінів... Пізніше довелося полювати на дрібніші види моа,... поїдати собак, рибу, мюльсків. <...> Імовірно, що саме первісні мисливці винні й у зникненні карликового бегемота на Кіпрі, гавайських гусей, фіджійського сухопутного крокодила. Зникли вони після появи на цих островах людини” [6]. На думку Е. Голдсміта, природа в первісному сус-

пільстві, навпаки, являла собою “фундаментальний принцип буття людини – будь-який її виклик завжди проходив на межі життя й смерті”, тому почуття страху перед силами природи, усвідомлення того, що руйнування навколишнього середовища – це гріх, а звідти – і гармонія первісної людини з природою (і з Геєю в цілому) [20], стають для нього важливими характеристиками на користь переходу індустріального світу до традицій первісного. В.Н. Грищенко “гармонію первісної людини і природи” називає міфом: “Не варто ідеалізувати їхнє (давніх людей. – Т.Б.) ставлення до природи, тим більше перетворювати це на міф. <...> Усвідомлення себе частиною природи (на чому апологетично наполягає Голдсміт. – Т.Б.), пошана до неї, охорона окремих видів ще не означає реальної гармонії з екосистемою. Результат досягається діями, а не намірами” [6]. Хоча В.Н. Грищенко не відкидає ідею поклоніння давнього суспільства перед природою (свідчення цього – наведені в статті численні приклади магічних ритуалів зі “вшанування” тварин. – Т.Б.), він піддає сумніву особливу “духовність” первісної людини, пояснюючи менший вплив її на природу, передусім, меншими можливостями й потребами, а не “якоюсь філософією”: “Ані за масштабами, ані за темпами спричинені давньою людиною зміни природи не можна порівняти з тим, що відбувається зараз. Лише в цьому сенсі ми можемо вважати, що тоді ситуація була більш-менш благополучною... <...> Не слід забувати, що... відносна рівновага первісних племен із природою часто пояснювалася тим, що вони вели безперервні кровопролитні війни одне з одним, і приросту населення практично не було... Вони не знищували природу лише тому, що знищували одне одного...” [6].

Незважаючи на розглянуті вище недоліки, притаманні первісному суспільству, саме воно в концепції Е. Голдсмита є зразком для реконструкції (а точніше – деконструкції) техногенного суспільства, що не належить до переліку складових планети з огляду на його “штучне” походження й специфічну “поведінкову модель”. Фактично сприйняття техносфери як опозиційної до природних організмів системи, розвиток якої відбувається в розріз розвитку Геї, редукується до образу головного ворога, з яким треба боротися і якого слід перемогти для того, щоби відновити порядок на планеті.

Стабільність і порядок екосфери, на думку Е. Голдсмита, забезпечуються завдяки функціонуванню природних систем як окремих кібернетичних систем. У зв’язку із цим Гея також розглядається як кібернетична система, здатна діяти як самостійна одиниця, мета якої – підтримання власної стабільності, або гомеостазу. Найяскравіше такі

особливості Геї виявляються в порівнянні її з “еволюційним айсбергом” [15], вершиною (надводною частиною) якого є біосфера (світ видимих речей), а інша (підводна, найбільша за обсягом) – інформація, що передається від покоління до покоління, відбиваючи досвід просторово-часової системи. Схоже порівняння знаходимо й у концепції Д. Лавлока, відповідно до якої Гея асоціюється з “поперечним перерізом товстого дерева, де жива частина – тонкий шар камбію під корою (біосфера), а основна за масою нежива деревина – продукт багаторічної діяльності цього шару” [9].

Модель Геї як “еволюційного айсберга” або “поперечного перерізу дерева” актуалізує проблему взаємодії досвіду минулого й сучасного, на основі якого можливе створення синтетичної моделі взаємодії людського суспільства та природи. Для Е. Голдсмита пошук конструктивних шляхів подолання екологічної кризи нерозривно пов’язаний із досвідом і традиціями давніх суспільств, що збережені в сучасному світі лише в нечисленних туземних економічно нерозвинених суспільствах, де “минуле все ще контролює сучасне, а відтак, із точки зору кібернетики, усе ще існує” [15]. Опора на традиції минулого для Е. Голдсмита є додатковим аргументом необхідності орієнтації на поведінкову модель туземного суспільства, адже лише вона здатна забезпечити ретрансляцію значущого культурного досвіду соціоприродної взаємодії: “Первісне суспільство діяло згідно з традиційними законами, які відповідали законам, що керували Геєю... були встановлені предками та вважалися священними й недоторканими... Первісне суспільство вважають “геронтократичним” (бо ним керують предки), але точніше було б назвати його “некрократичним” (бо ним керують фізично мертві, але, з погляду кібернетики, усе ще існуючі предки, які контролюють поведінку своїх нащадків)” [15].

Таким чином, проведений аналіз показав множинність тлумачень образу Геї, який завдяки своїй асоціативності та здатності впливати на глибинну свідомість людини є потужним інструментом мас-медіа з формування нової, екологічної, свідомості. Це означає, що використання міфологічного образу є ефективною комунікативною стратегією журналу “The Ecologist”, який своє першочергове завдання вбачає в переорієнтації людства на природоохоронну діяльність і екологічні пріоритети. Наголошуючи на тому, що Гея являє собою осередок боротьби двох світів – техногенного (“екологічного самозванця”) та первісного, “The Ecologist” актуалізує проблему деструктивного антропогенного впливу на природне довкілля, що цікавить як науковців, так і жу-

рналістів спеціалізованих та суспільно-політичних мас-медіа. Оскільки “зелена” періодика є активним учасником соціально-комунікаційних процесів, що не лише висвітлює сучасні глобальні проблеми, а й пропонує шляхи їх розв’язання, проблемно-тематичний аналіз її контенту є перспективним напрямом майбутніх досліджень.

Список використаної літератури

1. Беляков А.А. Экологическая пресса Украины / А.А. Беляков. – К. : Юникорн, 1995. – 8 с.
2. Берлова О.А. Некоторые аспекты экологических PR в России / О.А. Берлова. – М. : Taxis, 1998. – 56 с.
3. Беляков О.О. Екологічна проблематика в засобах масової інформації: навч. підруч. / О.О. Беляков. – К. : Київ. ун-т, 2001. – 127 с.
4. Беляков О.О. Масова комунікація та екологічна політика / О.О. Беляков. – К. : Київ. ун-т, 2001. – 149 с.
5. Грищенко В.Н. Миф о ноосфере как путеводная звезда охраны природы [Электронный ресурс] / В.Н. Грищенко // Гуманитарный экологический журнал. – 2003. – Т. 4. – Вып. 1–2. – Режим доступа: <http://www.ecoethics.ru/m12/>.
6. Грищенко В.Н. Новые мифы о главном: первобытный человек и природа [Электронный ресурс] / В.Н. Грищенко // Гуманитарный экологический журнал. – 2001. – Т. 3. – Вып. 2. – Режим доступа: <http://www.ecoethics.ru/m07/>.
7. Зубаков В.А. Экогеософская мировоззренческая парадигма [Электронный ресурс] / В.А. Зубаков // Гуманитарный экологический журнал. – 2002. – Т. 4. – Вып. 1. – Режим доступа: <http://www.ecoethics.ru/m09/>.
8. Иллюстрированная энциклопедия символов / под ред. А. Егзарова. – М. : Аст Астрель, 2003. – 723 с.
9. Казанский А.Б. Феномен Геи Джеймса Лавлока [Электронный ресурс] / А.Б. Казанский. – Режим доступа: <http://www.evol.nw.ru/labs/lab38/kazansky/fenomen.htm>.
10. Коханова Л.А. Журналистика. Экология. Образование. Непрерывное образование в системе СМИ / Л.А. Коханова. – М., 1997.
11. Кочинева Л.А. Экологическая журналистика [Электронный ресурс] / Л.А. Кочинева, О.А. Берлова, В.Б. Колесникова. – М. : Центр координации и информации СоЭС, 1999. – Режим доступа: <http://www.seu.ru/cci/lib/books/index8.htm>.
12. Назаров В.И. Финализм в современном эволюционном учении / В.И. Назаров. – М. : Наука, 1984. – 284 с.
13. Спенглер Д. Гея и святость земли / Д. Спенглер // Гуманитарный экологический журнал. – 2001. – Т. 3. – Вып. 2. – С. 93–98.
14. Фридман Ш.М. Пособие по экологической журналистике / Ш.М. Фридман, К.А. Фридман. – М. : Taxis, 1998. – 130 с.
15. Goldsmith E. The Way: an ecological world-view [Electronic resource] / E. Goldsmith // The Ecologist. – 1988. – Vol. 18. – № 4/5. – Mode of access: <http://www.edwardgoldsmith.com/page138.html>.
16. Goldsmith E. Gaia and the Global Corporations. Can the environment survive? [Electronic resource] / E. Goldsmith. – Mode of access: <http://www.edwardgoldsmith.com/page22.html>.
17. Goldsmith E. In a vernacular society economic activity is homeotelic to Gaia [Electronic resource] / E. Goldsmith. – Mode of access: <http://www.edwardgoldsmith.com/page187.html>.
18. Goldsmith E. In an ecological economy, money is homeotelic to Gaia [Electronic resource] / E. Goldsmith. – Mode of access: <http://www.edwardgoldsmith.com/page177.html>.
19. Goldsmith E. Progress is anti-evolutionary and is the anti-Way [Electronic resource] / E. Goldsmith. – Mode of access: <http://www.edwardgoldsmith.com/page183.html>.
20. Goldsmith E. Religion at the Millennium / E. Goldsmith // The Ecologist. – 2000. – Vol. 30. – № 1. – P. 4–8.
21. Goldsmith E. The stable society – can we achieve it? [Electronic resource] / E. Goldsmith // The Ecologist. – 1970. – Vol. 1. – № 6. – Mode of access: <http://www.edwardgoldsmith.com/page189.html>.
22. Goldsmith E. Gaia and evolution [Electronic resource] / E. Goldsmith // The Ecologist. – 1989. – Vol. 19. – № 4. – Mode of access: <http://www.edwardgoldsmith.com/page48.html>.
23. Hildyard N. “Blood” and “Culture”. Ethnic Conflict and the Authoritarian Right [Electronic resource] / N. Hildyard. – Mode of access: <http://www.thecornerhouse.org.ua>.
24. Jekely G. Teleological spider webs [Electronic resource] / G. Jekely. – Mode of access: <http://www.enzim.hu>.
25. Krebbers E. Goldsmith and his Gaian hierarchy [Electronic resource] / E. Krebbers. – Mode of access: <http://www.savanne.ch/right-left-materials/gaian-hierarchy.html>.
26. Krebbers E. Millionaire Goldsmith supports the Left and the extreme Right [Electronic resource] / E. Krebbers. – Mode of access: <http://www.gebladerte.nl/30014v02.htm>.
27. Pearce F. Age of rage [Electronic resource] / F. Pearce. – Mode of access: <http://guardian.co.uk/society/3000/jul/12/guardiansocietysupplement8>.

28. Thompson S. Behind New Terrorism [Electronic resource] / S. Thompson. – Mode of access: http://www.larouchepub.com/other/2001/2832_goldsmith.html.
29. Thompson S. Teddy Goldsmith's Jacobin Terrorists [Electronic resource] / S. Thompson. – Mode of access: <http://www.larouchepub.com/2001/2817goldsmithterrorists.html>.
30. Weissman R. The Ecologist and Monsanto [Electronic resource] / R. Weissman. – Mode of access: <http://www.zmag.org>.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2013.

Бондаренко Т.А. Образ Геи в журнале “The Ecologist”

В статье проанализирован образ Геи в радикальном экологическом журнале Великобритании “The Ecologist”. Сделан вывод о множественности толкований этого образа, использование которого является эффективной коммуникативной стратегией издания. Гея рассматривается как биологическое существо, пространственно-временная и кибернетическая система, саморегулирующийся организм, эволюция, “центр борьбы техногенного и первобытного миров”.

Ключевые слова: “зеленая” журналистика, экологическая коммуникация, Гея, техносфера, коммуникативная стратегия.

Bondarenko T. The Gaia image in “The Ecologist” magazine

The article presents analysis of Gaia image in British radical alternative ecological magazine “The Ecologist”, which is published in London since 1970. Gaia hypothesis, the central idea of ecobiocentric environmental ethics, is the main concept on which the magazine’s founder Edward Goldsmith has formed ideology of “The Ecologist”. Theoretical theses of Gaia hypothesis, formulated at the end of 1970 by British scientist James Lovelock and became the central idea of deep ecology, acquire new meanings in the magazine. First of all, the use of the mythological image is an effective communication strategy of “The Ecologist”, which considers a priority in ecological awareness and reorientation of mankind on nature conservation.

The author concludes that Gaia, presented in “The Ecologist”, differs from the mythical image, Mother Earth, that played a big role in creation of the Universe. It has a host of interpretation and first of all considers as a settled fact, but not a hypothesis. Gaia is presented as a biological creature, spatio-temporal and cybernetic system, that is perfectly organized in space and time and can accumulate information and transmit it from generation to generation. As a complicated self-regulated hierarchic organism, it consists of different levels, such as molecular, biological organisms, local communities and ecosystems. So Gaia in “The Ecologist” magazine is recognized a living being, but its’ main features became biological characteristics: commitment, hierarchy and so on.

Moreover using the image of Gaia in order to give the Earth a separate status, first single and unique “supersystem”, Edward Goldsmith embeds it into modern global environmental context in which Gaia is seen primarily as a center of strenuous struggle between two worlds – the man-made (“environmental impostor”, “artificial world”, technosphere) and original (primitive world) whose activities are consistent with the order of ecosphere and maintains its stability. Primitive world is much idealized in Edward Goldsmith’s concept, which becomes utopia and chimerical idea, on the one hand, and a very interesting subject and promising direction for further research, on the other.

Key words: “green” journalism, environmental communications, Gaia, technosphere, communication strategy.